

UNIWERSYTET
WARSZAWSKI

Wydział Lingwistyki Stosowanej

dr hab. Piotr Romanowski, prof. UW
Instytut Komunikacji Specjalistycznej i Interkulturowej
Kierownik studiów Applied Multilingual and Multicultural Studies

Recenzja rozprawy doktorskiej mgr. Abdula Awala pt. *Język angielski w Bangladeszu i imperializm językowy: powstanie światowych odmian angielszczyzny* napisanej pod opieką naukową dr. hab. Antonio Marí Lópeza González, prof. UŁ

Przedstawiona do recenzji rozprawa doktorska liczy łącznie 356 stron, z czego 293 strony stanowią właściwy zwarty blok tekstowy. Pozostała część obejmuje 51 stron bibliografii, cztery załączniki oraz streszczenia w języku angielskim i polskim. Rozprawa składa się z wstępu, sześciu rozdziałów oraz wniosków. Wstęp został poprzedzony listą tabel, wykresów i skrótów. Struktura pracy jest więc poprawna.

Rzeczona praca stanowi dogłębną analizę imperializmu języka angielskiego (English Language Imperialism), globalnych odmian języka angielskiego (World Englishes) oraz kolonializmu cyfrowego na przykładzie Bangladeszu, państwa z którego pochodzi Autor. Rozprawa jest umiejscowiona na styku lingwistyki stosowanej oraz socjologii języka, stąd jej podbudowa teoretyczna zaczerpnięta z teorii stosowanych w tych dwóch dziedzinach, co umożliwia holistyczne zrozumienie dynamiki ww. zagadnień. Praca wyróżnia się połączeniem analizy ilościowej z jakościowymi spostrzeżeniami na temat postrzegania i postaw kluczowych interesariuszy w bangladeskich instytucjach szkolnictwa wyższego. To integracyjne podejście wyjaśnia czytelnikowi, w jaki sposób współczesne transformacje cyfrowe i geopolityczne wpływają zarówno na zrozumienie roli języka angielskiego w środowisku akademickim, jak i na ewoluujące cechy fonologiczne bangladeskiej odmiany języka angielskiego (BdE). Ponadto zastosowane nowatorskie podejście wzbogaca zrozumienie polityki językowej i planowania w ujęciu postkolonialnym a sama rozprawa wnosi znaczny wkład w trwającą dyskusję nad wielowymiarową rolą języka angielskiego, oferując model badania konstrukcji tożsamości językowej w kontekście szybkich przemian spowodowanych przez technologię i geopolitykę. Zatem Autorowi należy się uznanie za wybór tego aktualnego i istotnego tematu, jednocześnie dość trudnego. W sytuacji, gdy Bangladesz zmaga się ze złożonością globalizacji i różnorodnością językową, niniejsze badania dostarczają istotnych spostrzeżeń zarówno dla decydentów, jak i nauczycieli oraz badaczy.

W rozprawie mgr. Abdula Awala można wyróżnić dwie zasadnicze części: teoretyczną zawierającą przegląd literatury (rozdziały 1-2) oraz empiryczną (rozdziały 3-6). Pozwolę sobie skupić się teraz na zawartości każdego rozdziału a następnie postaram się uwypuklić uwagi. Pragnę zaznaczyć na wstępie, że praca jest staranna i bardzo dobrze przemyślana, dlatego moje uwagi nie umniejszają jej wartości, natomiast mają stanowić przyczynek do dalszej refleksji dla Doktoranta.

Rozdział pierwszy oferuje kompleksową, teoretycznie ugruntowaną eksplorację zagadnienia imperializmu języka angielskiego (ELI) i jego związku z globalnymi odmianami języka angielskiego (WE) w kontekstach postkolonialnych, koncentrując się przede wszystkim na edukacji. Autor śledzi historyczne korzenie ELI, badając jego wymiar strukturalny i kulturowy, a także współczesne przejawy widoczne w postaci tzw. kolonializmu cyfrowego, technologii i ruchów językowych. W rozdziale tym została również poruszona tematyka zależności między siłami globalnymi a działaniami lokalnymi mającymi wpływ na kształtowanie użycia języka angielskiego. W rozdziale Autor omawia konkretne aspekty różnych modeli, np. wg Kachru, Schneidera, aby ukazać język angielski jako język globalny na jego różnych etapach i stopniach wpływu. W tym miejscu należy pochwalić Autora za dokładny przegląd kluczowych teorii i koncepcji oraz wnikliwy przegląd zarówno aspektów dominujących, jak i będących w kontrze do ELI. Z drugiej strony, w moim przekonaniu, Autor dokonał nieco ograniczonej eksploracji konkretnych strategii pedagogicznych służących dekolonizacji nauczania języka angielskiego. Podczas gdy rozdział kładzie solidne podstawy teoretyczne, Autor mógłby skorzystać z bardziej konkretnych przykładów tego, w jaki sposób ELI może stanowić wyzwanie dla nauczycieli w klasach.

Rozdział drugi skrupulatnie opisuje projekt badawczy i metody wykorzystane do zbadania postrzegania i postaw wobec języka angielskiego w bangladeskich instytucjach szkolnictwa wyższego. Główny nacisk położono na bangladeską odmianę języka angielskiego i jej charakterystyczne cechy fonologiczne. Aby osiągnąć swoje cele, badanie wykorzystuje podejście mieszane, integrujące techniki jakościowe — w szczególności grupy fokusowe i wywiady — z metodami ilościowymi, takimi jak ankiety i analiza akustyczna. Takie połączenie pozwala na udzielenie dokładnej odpowiedzi na główne pytania badawcze, które przyświecają Doktorantowi. Ponadto rozdział przedstawia szczegółową analizę filozoficznych podstaw badania. Obejmuje ona podejścia ontologiczne, epistemologiczne i aksjologiczne przyjęte zarówno dla jakościowych, jak i ilościowych aspektów badania. To staranne rozważenie stanowisk filozoficznych stanowi podstawę badań i uzasadnia wybory metodologiczne. Strategia doboru próby została dokładnie wyjaśniona, obejmując stratyfikowany proces losowego wyboru uniwersytetów oraz połączenie celowych i prostych losowych metod doboru próby w celu identyfikacji uczestników. Co więcej, rozdział ten zawiera wyczerpujący opis zastosowanych instrumentów, poczynwszy od liderów dyskusji w grupach fokusowych i ustrukturyzowanych wywiadów po ankiety, które obejmują technikę werbalnego kamuflażu, wraz ze szczegółowym opisem narzędzi analizy akustycznej. Techniki

analizy danych, w tym analiza tematyczna dla danych jakościowych i analiza statystyczna dla ilościowych danych ankietowych, zostały również jasno określone przez Autora.

Podczas gdy rozdział zapewnia solidne podstawy dla metodologii badań, niektóre obszary mogłyby być szerzej opisane. Na przykład, gdy Autor pisze o imperializmie językowym i krytyce postkolonialnej, mógłby dokonać bardziej dogłębnej dyskusji na temat tego, w jaki sposób te ramy konkretnie wpływają na projekt i analizę badań. Solidniejsze uzasadnienie wielkości próby, szczególnie w przypadku analizy akustycznej ($n=10$), wzmocniłoby wiarygodność badania. Mogłoby to, na przykład, obejmować dyskusję na temat ograniczeń związanych z małą liczebnością próby. Wreszcie, można byłoby opis wzbogacić o bardziej aktualne i istotne prace z zakresu postaw językowych, globalnych odmian języka angielskiego i socjofonetyki, zwłaszcza te skupiające się na podobnych kontekstach południowoazjatyckich. Podczas gdy Autor zwraca uwagę na refleksyjność, zbyt niewiele jest mowy na temat jego własnego stanowiska i jak ono wpłynęło na badanie. Odniesienie się do tych punktów zapewniłoby jeszcze bardziej przekonujące uzasadnienie dla wybranej metodologii i umożliwiłoby czytelnikowi lepsze zrozumienie złożoności postrzegania języka angielskiego w Bangladeszu. Pomimo tego, uważam, że część teoretyczna, czyli wspomniane wyżej dwa rozdziały, w sposób wystarczający spełnia swoje zadanie, określając ramy dla badania opisanego w dalszej części rozprawy. Uzupełnienie dysertacji o wymienione zagadnienia z pewnością wyjaśniłoby czytelnikowi wiele i umożliwiło lepsze zrozumienie tematyki.

Rozdział trzeci zawiera opis bardzo przekonujących wyników uzyskanych w drodze zogniskowanych dyskusji grupowych, które naświetlają skomplikowaną dynamikę języka angielskiego w kontekście szkolnictwa wyższego w Bangladeszu. Rozdział obejmuje pięć obszarów tematycznych, ujawniając wieloaspektowość postrzegania przez studentów języka angielskiego w odniesieniu do rozwoju osobistego, mobilności międzynarodowej, polityki językowej grupy, dziedzictwa postkolonialnego i wysiłków dekolonizacyjnych. Analiza skutecznie oddaje dwoistość języka angielskiego jako zarówno drzwi do możliwości na całym świecie, jak i elementu utrwalającego nierówności społeczno-ekonomiczne, podkreślając napięcia między aspiracjami do awansu gospodarczego a zachowaniem tożsamości kulturowej. Badanie oferuje dopracowany obraz tego, jak historia kolonialna i współczesna globalizacja kształtują politykę językową, praktyki edukacyjne i indywidualne aspiracje, jednocześnie uznając sprawczość uczniów i rodzin w negocjowaniu złożoności tych sił. Co więcej, rozdział ten uwydatnia możliwości dekolonizacji języka angielskiego i promowania różnorodności językowej w bangladeskim systemie edukacji, prezentując cenne spostrzeżenia na temat wspierania sprawiedliwości społecznej i integracji.

Wyniki badań znajdujące się w tym rozdziale w znaczący sposób przyczyniają się do zrozumienia wzajemnych relacji między językiem, edukacją i społeczeństwem w kontekście postkolonialnym. Podkreślając napięcie między postrzeganymi

korzyściami płynącymi ze znajomości języka angielskiego w dobie globalnej mobilności a jego rolę w utrzymywaniu nierówności społecznych i językowych, Autor pracy dostarcza empirycznych dowodów na trwały wpływ dziedzictwa kolonialnego i neoliberalnej globalizacji. Jednocześnie podkreśla, w jaki sposób siły te wciąż kształtują politykę językową, praktyki edukacyjne i aspiracje jednostek w Bangladeszu. Co więcej, skupienie się przez Doktoranta na własności językowej i strategiach dekolonizacji daje czytelnikowi cenne perspektywy promowania różnorodności językowej i sprawiedliwości społecznej w środowisku edukacyjnym.

Niemniej jednak, pomimo swoich mocnych stron, rozdział ten mógłby wciąż zostać dopracowany w kilku kluczowych obszarach. Podczas gdy wspomniana jest perspektywa dekolonialna, większe zagłębienie się w uznane teorie dot. dekolonizacji zawarte w pracach Ngũgĩ wa Thiong'o, Gayatri Spivak lub Frantza Fanona, wzbogaciłoby w znaczący sposób analizę. Ponadto zbadanie strategii stosowanych przez uczniów na poziomie mikro w radzeniu sobie z wyzwaniami językowymi i kulturowymi, a także bardziej szczegółowe przyjrzenie się praktykom pedagogicznym w klasach z wykładowym językiem angielskim (English Medium Instruction), wzmocniłoby ogólny wydźwięk rozdziału. Wreszcie, uwzględnienie w opisie najnowszych badań dotyczących krytycznej pedagogiki językowej, translanguagingu i dekolonizacji edukacji ugruntowałoby analizę w bieżącym dyskursie akademickim i udoskonaliłoby teoretyczne podstawy rozdziału. Odnosząc się do tych obszarów, Autor mógłby zapewnić jeszcze bardziej szczegółowe zrozumienie złożoności postrzegania języka angielskiego i jego implikacji dla krajobrazu edukacyjnego Bangladeszu.

Rozdział czwarty przedstawia analizę częściowo ustrukturyzowanych wywiadów przeprowadzonych z dwudziestoma nauczycielami z czterech instytucji szkolnictwa wyższego w Dhace w Bangladeszu. Rozdział ten bada postrzeganie języka angielskiego przez nauczycieli, rolę języka angielskiego w imperializmie językowym oraz sposoby pomagające im walczyć z konkurencyjnymi wymaganiami w kontekście presji społeczno-politycznej i ograniczonych zasobów. Rozdział ten przedstawia zarówno postrzegane korzyści płynące z języka angielskiego, jak i kilka krytycznych uwag, od zauważalnego wpływu na środowisko społeczno-ekonomiczne po kulturowe. Autor konkluduje częściowo, że utrzymujące się skutki kolonialnego narzucenia języka angielskiego mają długotrwały wpływ psychologiczny i społeczny. Wyniki badania przedstawione w rozdziale pozwalają czytelnikowi na głębsze zrozumienie złożonych powiązań między znaczeniem języka angielskiego dla szkolnictwa wyższego w społeczeństwie postkolonialnym a ich wpływem na lokalne konteksty społeczno-ekonomiczne i kulturowe.

Warto zauważyć, że przedstawiona analiza wykorzystuje solidnie ugruntowaną metodologię jakościową, oferując bogate dane ukazujące perspektywę nauczycieli. Dane są dobrze zorganizowane tematycznie a rozdział uwzględnia zarówno aspekty mikro, jak i makro dot. dyskursu postkolonialnego, dając zrównoważony przegląd tematu, co można uznać za jego mocną stronę. Z kolei wywiady wydawały się koncentrować bardziej na kwestiach związanych ze znaczeniem języka angielskiego

niż na ewentualnych zaleceniach. Doktorant powinien wyraźnie przedstawić własne stanowisko jako badacza oraz potencjalną tendencyjność w interpretacji danych. Wyniki przedstawiają perspektywę stosunkowo niewielkiej grupy nauczycieli w Dhace. Aby nieco rozszerzyć perspektywę, korzystne byłoby porównanie rezultatów z wynikami badań przeprowadzonymi w innych regionach Bangladeszu lub w podobnych kontekstach postkolonialnych na kontynencie azjatyckim. Takie porównanie pozwoliłoby na bardziej szczegółowe zrozumienie możliwości przeniesienia i uogólnienia wyników. Wreszcie, w analizie zabrakło wnikliwszej eksploracji sprawczości nauczycieli w poruszaniu się po zawiłościach nauczania języka angielskiego w badanym kontekście. Choć Autor uznaje ograniczenia narzucone przez dziedzictwo kolonialne i neoliberalną globalizację, mógłby on zagłębić się nieco bardziej w strategię jakich używają aktywnie nauczyciele w celu akceptowania lub kontestowania tych sił w swoich klasach.

Rozdział piąty obejmuje analizę danych ankietowych zebranych w celu zbadania postrzegania i postawy nauczycieli i uczniów wobec bangladeskiej odmiany języka angielskiego (BdE) i brytyjskiej odmiany języka angielskiego (BrE), sytuując te poglądy w szerszym kontekście wpływów kolonialnych i imperializmu językowego. Rozdział rozpoczyna się od nakreślenia teoretycznych koncepcji postawy i percepcji, podkreślając ich rolę w kształtowaniu reakcji na odmiany językowe. Następnie przedstawiono charakterystykę demograficzną uczestników badania i konteksty, w których używają oni języka angielskiego. W dalszej kolejności przeanalizowano ich postrzeganie dziedzictwa kolonialnego, imperializmu językowego, a w szczególności BdE. Kluczowe ustalenia obejmują silne poparcie dla pluralizmu językowego, uznanie BdE za wyłaniającą się odmianę oraz trwały wpływ historii kolonialnej na preferencje językowe. Rozdział kończy się omówieniem faz rozwoju BdE i jego potencjału do przeciwstawienia się hegemonii językowej.

Zebrane wyniki zapewniają czytelnikowi cenny wgląd w złożony krajobraz socjolingwistyczny Bangladeszu i sposób, w jaki dziedzictwo kolonialne nadal kształtuje postrzeganie oraz postawy językowe w tym kraju. Poprzez wykazanie rosnącego uznania BdE jako prawowitej odmiany i jej potencjału do przeciwstawienia się imperializmowi językowemu, rozdział ten umożliwia czytelnikowi lepsze zrozumienie globalnych odmian języka angielskiego. Należy dodać, że rozdział ma solidne podstawy metodologiczne, oferując szeroki przegląd postaw uczestników. Rozdział skutecznie integruje dane ilościowe z jakościowymi, aby zapewnić bogatsze zrozumienie uzyskanych wyników. Jednakże, na wyniki ankiety może również wpływać tendencyjność odpowiedzi, w której uczestnicy wyrażają społecznie pożądane postawy, a nie swoje prawdziwe przekonania. Z drugiej strony, można było się pokusić również o głębsze zbadanie specyficznych cech językowych BdE, które mają wpływ na jego akceptację i tożsamość użytkowników. Ciekawe byłoby także przyjrzenie się roli lokalnych instytucji i mediów w promowaniu BdE i kwestionowaniu dominujących ideologii językowych.

Rozdział szósty ukazuje dokładne badanie cech fonetycznych bangladeskiej odmiany języka angielskiego z wykorzystaniem analizy akustycznej. Korzystając z

nagrań audio uzyskanych od dziesięciu uczestników i oprogramowania PRAAT, Doktorant koncentruje się na samogłoskach i spółgłoskach, mając na celu identyfikację różnic fonologicznych w porównaniu ze standardowym angielskim (RP). Przedstawiono tu powstawanie i lokalizację odmian języka angielskiego zarówno z socjolingwistycznego, jak i fonetycznego punktu widzenia. Poprzez zbadanie częstotliwości formantów samogłoskowych (F1, F2) oraz dźwięczności spółgłosek i miejsca artykulacji, w szczególności czasu rozpoczęcia głosu (VOT), Autor określa zakres różnic fonologicznych występujących w BdE. Wyniki ujawniają kilka różnic, w tym zredukowaną i zrestrukturyzowaną przestrzeń samogłoskową w porównaniu z odmianą standardową, brak aspiracji w bezdźwięcznych spółgłoskach zwartych oraz zastąpienie spółgłosek szczelinowych dwuwargowych spółgłoskami szczelinowymi wargowo-zębowymi, przypisując te różnice wpływowi języka bengalskiego na BdE.

Charakteryzując cechy fonetyczne bangladeskiej odmiany języka angielskiego, rozdział ten pomaga zdefiniować jego odrębną tożsamość i kładzie podwaliny pod przyszłe badania nad jego zrozumiałością, akceptowalnością i postrzeganiem społecznym. Porównanie z odmianą standardową ukazuje czytelnikowi, jak BdE odbiega od standardu, podczas gdy integracja kontekstu socjolingwistycznego zapewnia bogatsze zrozumienie tego, jak język i historia przeplatają się ze sobą. Jednakże stosunkowo niewielka próba dziesięciu uczestników badania ogranicza możliwość uogólnienia wyników. Większa i bardziej zróżnicowana pula zapewniłaby wszechstronniejszą reprezentację BdE. Ponadto, skupienie się na częstotliwościach formantów samogłosek i czasie rozpoczęcia głosu, choć cenne, można było rozszerzyć o inne parametry akustyczne, takie jak czas trwania i intensywność, które mogą ujawnić dalsze niuanse fonetyczne w BdE. Wreszcie, analiza nie uwzględnia potencjalnych różnic w BdE w oparciu o czynniki społeczne lub regionalne. Uwzględnienie zmiennych takich jak wiek rozmówcy, płeć, klasa społeczna lub pochodzenie regionalne mogłoby przynieść bardziej dokładne zrozumienie fonetyki bangladeskiej odmiany języka angielskiego.

Zasadniczo w badaniu stwierdzono, że krajobraz społeczno-językowy Bangladeszu jest kształtowany przez złożoną relację pomiędzy dziedzictwem kolonialnym, siłami neoliberalnymi i globalizacją, co prowadzi do rosnącej dominacji języka angielskiego i odpowiadającej mu dewaluacji języka bengalskiego. Wyniki badań ujawniają wyraźny związek między znajomością języka angielskiego a mobilnością społeczno-ekonomiczną, podkreślając instrumentalną rolę języka angielskiego w dostępie do możliwości oferowanych na świecie i kariery w kraju, w którym wyparł on lokalny dialekt. Co więcej, wpływ instytucji państwowych i zagranicznych na promowanie języka angielskiego poprzez politykę edukacyjną doprowadził do utowarowienia języka, utrwalając kompleks zależności charakteryzujący się utratą autonomii językowej i tożsamości kulturowej, a także przemieszczeniami kulturowymi. Uznając te wyzwania, Autor analizy dostrzega przypadki oporu językowego i rosnącego uznania dla BdE, sygnalizując zmianę postaw językowych, choć w dość ograniczonym zakresie. Reasumując, należy zaznaczyć, że w przeprowadzonym badaniu Autor oferuje zalecenia, które

współbrzmia z wezwaniami do krytycznej reformy polityki językowej i szerszej promocji świadomości socjolingwistycznej w celu wspierania sprawiedliwych i zrównoważonych środowisk dwujęzycznych lub wielojęzycznych w Bangladeszu. Podsumowując empiryczną część dysertacji, można stwierdzić, że badanie zostało zaprojektowane prawidłowo, a sposób jego przeprowadzenia był właściwy, co jasno wynika z przedstawionego opisu. Autor trafnie dobrał narzędzia badawcze pozwalające na uzyskanie obiektywnych wyników, a zastosowana analiza jakościowa oraz ilościowa została przeprowadzona prawidłowo.

Pomimo wymienionych uwag, stwierdzam, że przedłożona rozprawa doktorska jest samodzielną, wartościową pracą a wymienione zastrzeżenia nie przekreślają jej walorów i należy je postrzegać jako krytykę konstruktywną prowadzącą do dalszej dyskusji, czy też jako listę sugestii mających na celu poszerzenie lub uzupełnienie pracy. Autor porusza niezmiennie istotną tematykę, wykazując się znajomością literatury a jego dojrzałość w zakresie analizy i interpretacji danych wskazują, że wnosi On tym samym wkład w rozwój dyscypliny językoznawstwo. W związku z powyższym, przyjmuję przedłożoną rozprawę doktorską i stwierdzam, że stanowi ona oryginalne rozwiązanie problemu naukowego, a jego Autor spełniła wymogi określone w art. 187 ust. 1-2 Ustawy z dnia 20 lipca 2018 roku – Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce (t.j. Dz. U. z 2023 r. poz. 742 z późn. zm.). Wnoszę zatem o dopuszczenie Autora rozprawy, mgr. Abdula Awala, do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

Krosno, 29 sierpnia 2025 r.